

تجارب معلمان از چالش‌ها و مشکلات تدریس در فضای مجازی دوره ابتدایی

داود طهماسب زاده شیخ‌لار^۱، اسما غفاری^۲، پگاه ایران پرور^۳، حمزه برزگر^۴

پذیرش: ۱۴۰۰/۱۲/۱۹

دریافت: ۱۴۰۰/۱۰/۱۳

چکیده

به دنبال شیوع ویروس کرونا، مجازی شدن مدارس و لزوم تداوم آموزش در سال تحصیلی، معلمان ناگزیر از ارائه آموزش در شبکه های اجتماعی (شاد) گردیدند. هدف اصلی از انجام پژوهش حاضر، فهم تجربه زیسته معلمان دانش آموزان دوره ابتدایی از چالش های آموزش مجازی در شبکه های اجتماعی به دلیل شیوع ویروس کرونا بود که با استفاده از رویکرد کیفی و روش پدیدارشناسی انجام یافت. برای روش گردآوری داده ها از مصاحبه نیمه ساختاریافته استفاده شد. بر این اساس، با رویکرد نمونه گیری هدفمند و روش معیار، معلمان و مدارس که در آموزش مجازی پیشتاز و معلمان با سابقه بودند، انتخاب و بر اساس اشباع نظری نهایتاً با ۲۰ نفر مصاحبه انجام شد. تحلیل مصاحبه ها، با استفاده از الگوی کلاسی و روش تحلیل مضمون انجام شد. پس از استخراج دسته بندی موضوعی، چالش های آموزش مجازی در شبکه های اجتماعی در پنج مقوله اصلی: مشکلات مربوط به دانش آموزان و والدین؛ مشکلات مربوط به معلمان؛ مشکلات مربوط به تولید محتوا؛ مشکلات سازمانی و مشکلات مربوط به ارزشیابی طبقه بندی شدند که این مقوله ها دارای ۱۶ مضامین فرعی هستند. بنابر این یافته ها می توان نتیجه گرفت که با وجود مشکلات و چالش هایی که توسط معلمان عنوان گردید، طراحی زیرساخت های منسجم و اثربخش جهت ارائه آموزش مجازی ضرورت دارد.

کلید واژه ها: آموزش مجازی، معلمان دوره ابتدایی، ویروس کرونا، تدریس، شاد.

۱. دانشیار گروه علوم تربیتی، دانشکده علوم تربیتی دانشگاه تبریز، ایران، نویسنده مسئول، d.tahmaseb@tabrizu.ac.ir

۲. دانشجوی کارشناسی ارشد رشته برنامه ریزی درسی دانشگاه تبریز، ایران.

۳. دانشجوی کارشناسی ارشد رشته برنامه ریزی درسی دانشگاه تبریز، ایران.

۴. دانشجوی کارشناسی ارشد رشته برنامه ریزی درسی دانشگاه تبریز، ایران.

مقدمه

ظهور فناوری اطلاعات و ارتباطات تمام ابعاد زندگی بشر را متحول و روند انجام امور را از نظر کیفی و کمی دستخوش تغییرات چشمگیری نموده است. تحول ابزارها و روش های آموزش در جهتی ایجاد شده که هر فرد در هر زمان و هر مکان می تواند با امکانات خود و در بازه زمانی که مشخص می کند یاد بگیرد. فناوری اطلاعات چنان در حال پیشرفت و دگرگونی جهانی است که برخلاف تفکر گذشته مبنی بر تلقی عصر آینده به (عصر ارتباطات) برخی دانشمندان و متفکران عصر آینده را «عصر مجازی» نامیده اند (ورکیول^۱ و هیوجز، ۲۰۱۹). در این شیوه آموزش، فراگیر دروس را به صورت برخط دریافت کرده و در طول سال تحصیلی هر زمانی که بخواهد با گذر واژه ای که به وی داده می شود می تواند وارد کلاس شده و مطالب را دریافت کند (علیاری، برومند، عالیخانی، ۱۳۸۸). محتویات دروس ممکن است از طریق وب یا با استفاده از ویدیو، تصاویر فعال و متعامل دوطرفه انتقال یابند.

به زعم یانگ^۲ (۲۰۲۰) دانش آموزان با آموزش برخط تعامل و ارتباط چندانی برقرار ننموده و به شرکت در کلاس های حضوری علاقه بیشتری دارند. یکی از فضاهایی که تحت بستر وب به وجود آمده و بسیار مورد توجه قرار گرفته اند شبکه های مجازی هستند. وضعیت جدید ناشی از شیوع کرونا شرایط بی سابقه ای بر سیستم آموزشی کشورها تحمیل کرده، در حالی که تا قبل از آن در بیشتر مواقع، معلمان در کلاس خود حاضر می شدند و با استفاده از روش های کلاسیک و به طور خاص روش سخنرانی به امر تدریس می پرداختند (کونینگ، لامردینگ، نولد، رودل، تراب، تاجسو گلو^۳، ۲۰۲۰)؛ اما در حال حاضر با وضعیتی جدید روبرو شده اند؛ به طوری که ادامه تحصیل فقط با استفاده از ابزارهای ارتباطی از راه دور ممکن است و معلمان مجبور هستند به تدریس آنلاین روی آورند و سبک های تدریس خود را متناسب با این فضا تغییر بدهند (هوهر و هلم^۴، ۲۰۲۰).

موضوع آموزش مجازی از سال ۱۳۸۰ به بعد در کشور ما مورد توجه قرار گرفته ولی نسبت به کشورهای توسعه یافته و بزرگ جهان، پیشرفت چشم گیری نداشته است و گواه این مهم، عدم وجود تحقیقات و کتاب های کافی در این زمینه می تواند باشد (محمدی، کشاورزی، ناصری جهرمی، ناصری جهرمی، حسام پور، میرغفاری، ابراهیمی، ۱۳۹۹). دوره کودکی از مهم ترین دوره های رشد و تحول آدمی است و توجه به ویژگی های مختلف رشد کودکان برای معلمان بسیار حائز اهمیت است. در ایران نظام تعلیم و تربیت رسمی کشور به دو دوره ابتدایی و متوسطه تقسیم شده است. در دوره ابتدایی کودکان ۶ تا ۱۲ ساله قرار می گیرند که از پایه اول تا پایه ششم تحصیل می نمایند. مهم ترین خصوصیات دانش آموزان ابتدایی را می توان در پنج خصوصیت بدنی، ذهنی، اجتماعی، اخلاقی و عاطفی دسته بندی نمود و توجه به هر یک از این خصوصیات جهت رشد و توسعه قابلیت های وجودی کودکان ضروری و از اهمیت دوچندانی برخوردار است. در آموزش مجازی فراگیر از طریق وب، فعالیت های آموزشی را انجام می دهد، و به عبارت دیگر آموزش مجازی تلاشی برای تکمیل برنامه آموزشی در سیستم های آموزش سنتی است که در آن از امکانات بالقوه و گسترده اینترنت استفاده می شود و هدف آن فراهم نمودن اطلاعات برابر برای تمام فراگیران، صرف نظر از موقعیت جغرافیایی، اجتماعی و اقتصادی آن هاست (فنگ، چنگ، وانگ، ژو، هان و وو^۵، ۲۰۲۰). آموزش مجازی به هر نوع دوره و آموزشی اطلاق می شود که به شکلی غیر از روش های سنتی چهره به چهره انجام گیرد (سانابریا، چاوز، گومزرامنو^۶، ۲۰۱۸). شریفی، فتح آبادی، شکری و پاکدامن (۱۳۹۸) در پژوهش خود به این نتیجه دست یافتند که آموزش الکترونیکی می تواند جایگزین مناسبی برای آموزش حضوری باشد. مقارنت وضعیت کرونایی و ایام تحصیلی و نیاز به ادامه تحصیل سبب شده است تا همه دانش آموزان

^۱ . Verkuyl & Hughes

^۲ . Yang

^۳ . konig, Lammerding, Nold, Rohdel, Trauß & Tachtsoglou

^۴ . huber & helm

^۵ . Feng, Cheng, Wang, Xu, Han, & Wu

^۶ . Sanabria, Chavez & Gómez Zermeño

و دانشجویان به فضای مجازی و کلاسهای برخط روی بیاورند و برنامه‌های آموزشی خود را از طریق شبکه‌های اجتماعی و یا اینترنت دنبال کنند. همچنین در پژوهشی که کندی^۱ در سال (۲۰۰۲) با هدف بررسی آموزش سنتی و آموزش از راه دور دانشجویان بهداشت انجام داد، دریافت که زمان ارتباطی بین دانش آموز و معلم در آموزش با فاصله بهتر از زمان ارتباطی با محوریت کلاس است. نتایج پژوهش صالحی نژاد، در تاج، سیف و فرخی (۱۳۹۸) نشان داد که از آموزش مبتنی بر نرم افزار، ساخت نقشه ذهنی را برای ارتقای عملکردهای شناختی از جمله سرعت پردازش اطلاعات دانش آموزان افزایش می‌دهد. علاوه بر این، در پژوهشی که لیاناگاناواردانه و آبوشادی^۲ (۲۰۱۸) از طریق آموزش گسترده برخط^۳ به بررسی تأثیر آموزش بهداشت در کشورهای در حال توسعه با بیماری‌های عفونی نوظهور پرداختند، دریافتند که روش آموزش مجازی و برخط علاوه بر تأثیر مفید بر بهداشت، به کاهش هزینه‌ها، آموزش کامل و افزایش دسترسی کاربران به محتوا را همراه داشته است.

تجربه‌های کسب شده در این زمینه بسیار مفید است و آموزش و پرورش دیگر نمی‌تواند با مدل قبلی به نحو مطلوبی به آموزش پردازد و باید تغییرات ساختاری و دیجیتالی را در سرفلوحه و اولویت کاری خود قرار دهد و در سراسر کشور آن را فراگیر کند؛ بنابراین در شرایط ایجاد بحران، مانند شیوع بیماری کرونا در جهان و ایران و تعطیلی طولانی مدت مدارس ضرورت توجه به آموزش‌های مجازی و الکترونیکی بیش از پیش احساس می‌شود (سلیمی، فردین، ۱۳۹۹).

در جوامع امروزی فضای مجازی باعث گردیده است که نقش گفت و گو بسیار کم رنگ تر از گذشته شود؛ به طوری که با گسترش رسانه‌های ارتباط جمعی ارتباطات میان افراد کاهش یافته و کمتر می‌بینیم که در ادارات، سازمان‌ها، اجتماعات نزدیکان و دوستان و خانواده‌ها افراد با یکدیگر به گفت و گو و تبادل نظر پردازند و این عدم تمایل برای گفت و گو می‌تواند زنگ خطر برای ارتباطات بین انسان‌ها باشد (مایداس، بون، باشیچ^۴، ۲۰۰۹).

آموزش و فعالیت‌های مجازی به خصوص برای دوره ابتدایی و معلمان این دوره می‌تواند مسائل و چالش‌هایی به مراتب پیچیده تر نسبت به سایر مقاطع تحصیلی و آموزش عالی داشته باشد؛ از جمله نداشتن مهارت استفاده از وسایل الکترونیکی و ارتباطی، انجام دادن تکالیف توسط والدین، عدم تمرکز کافی، عدم سواد رسانه‌ای، عدم انجام دادن تکالیف آموزشی به صورت مستقل و ... (مایداس و همکاران، ۲۰۰۹). البته باید در نظر داشت که تدریس به صورت مجازی برای معلمان، استادان و مراکز آموزشی مشکلاتی از جمله ناآشنایی با فناوری جدید و چالش‌های ناشناخته را به وجود آورده است (ماگیو، دالی، پرات و توره^۵، ۲۰۱۸).

با توجه به شرایط بحرانی ایجاد شده از زمان شیوع ویروس کرونا بر نظام آموزشی کشور و به تبع آن آموزش و پرورش کشور مجبور گردید که به سراغ آموزش‌های مجازی و برخط برود؛ بنابراین محقق بر آن شد که به بررسی نگرش معلمان در زمینه چالش‌ها و فرصت‌های ایجاد شده در زمینه آموزش مجازی دوره ابتدایی پردازد. در پی شروع ویروس کرونا در ایران با توجه به حجم گسترده دانش آموزی در کشورمان مدارس از هفته اول اسفند ماه سال ۱۳۹۸ تعطیل اعلام شد و این تعطیلی همچنان ادامه دارد، اما سیاست دولت در این دوره تعطیلات این بوده است که مدارس و دانشگاه‌ها تعطیل است، لکن آموزش و یادگیری تعطیل نیست. بر همین اساس سازوکارهای بسیار گسترده‌ای برای پیشبرد امور آموزشی و تحقیقاتی با تمرکز بر بستر فضای مجازی و آموزشی از راه دور طراحی و تدوین گردید (عباسی، حجازی، حکیم زاده، ۱۳۹۹).

در کشور ما با اعلام رسمی تعطیلی مدارس معلمان بر اساس رسالتی که داشته و همواره در تلاش بوده‌اند تا ارتباطشان با دانش آموزان و اولیای آنان قطع نشده، به صورت خودجوش به تولید محتوا پرداخته و با ارائه در شبکه‌های اجتماعی، آموزش دانش

^۱ . Kennedy

^۲ . Liyanagunawardena & Aboshady

^۳ . Massive Open Online Courses

^۴ . Mayadas, Bourne, & Bacsich

^۵ . Maggio, Daley, Pratt, & Tor re

آموزان خود را ادامه دادند (محمدی و همکاران، ۱۳۹۹). اما بعد از مدتی وزارت آموزش و پرورش، شبکه آموزش تلویزیون را به عنوان جایگزینی برای مدرسه معرفی کرده و بعد از ادامه دار شدن ویروس کرونا و تعطیلی ادامه دار مدارس، متولیان سیستم آموزشی کشور بر آن شدند تا با ایجاد یک شبکه اجتماعی در فضای مجازی، فرصتی ایجاد کنند که از طریق آن دانش آموزان بتوانند دروس را از طریق برخط آنلاین توسط معلمان دریافت کنند و به این ترتیب، برنامه آموزش دانش آموزی که به اختصار شاد^۱ خوانده می شود متولد شد و آموزش در ایران وارد فضایی جدید گشت (میرانی سرگزی، حیدری آبروان، عسکری، خوش خواهش، ۱۳۹۹) اکنون می توان گفت تمام فعالیت های آموزشی در مدارس کشور، خصوصا در مقطع ابتدایی در بستر این برنامه اتفاق می افتد و میلیون ها دانش آموز و معلم به طور روزانه از این برنامه استفاده می کنند.

استفاده از شبکه های اجتماعی در امر آموزش دارای مزایا و معایبی هست که براساس یافته های پژوهش محمدی و همکاران (۱۳۹۹) این مزایا و معایب در ۵ مقوله اصلی عبارتند از: در مقوله آموزشی (محاسن: تداوم تحصیل و ایجاد فرصت خلاقیت؛ معایب: عدم تمایل به انجام تکالیف کلاسی و کاهش پابندی به مقررات نظم و انضباط کلاسی)، در مقوله اجتماعی (محاسن: آزادی عمل دانش آموزان و نظارت بیشتر والدین؛ معایب: حذف فعالیت گروهی و تنبلی و حواس پرتی دانش آموزان)، در مقوله فرهنگی (محاسن: ورود آموزش مجازی به عرصه نظام تعلیم و تربیت و ایجاد تجربه جدید؛ معایب: حذف کارزمای حضور معلم و خستگی و بی حوصلگی برخی از والدین)، در مقوله اقتصادی (محاسن: کاهش هزینه ایاب و ذهاب و ضرورت تهیه سخت افزار لازم جهت استفاده از شبکه های اجتماعی؛ معایب: وقت گذاری کم والدین به ویژه والدین شاغل) و در مقوله فنی (ارتقاء سواد رسانه ای والدین به عنوان حسن؛ معایب: عدم جذابیت بصری ویدئوها و عدم تسلط به فناوری اطلاعات). همچنین یافته های پژوهش عباسی و همکاران (۱۳۹۹) با هدف شناسایی فرصت های و چالش های تدریس در شبکه آموزشی دانش آموزان (شاد) از دید والدین منجر به شناسایی ده فرصت از جمله جبران عقب افتادگی تحصیلی در ایام قرنطینه، افزایش مسئولیت پذیری و درگیری بیشتر اولیا با فرآیند یاددهی-یادگیری دانش آموزان، افزایش سرعت انتقال اطلاعات و ارائه اطلاعات جدید، ایجاد انگیزه در معلمان برای ارتقاء سواد رسانه ای، شناخته شدن معلمان توانمند و خلاق و فراهم شدن زمینه ای برای به اشتراک گذاشتن فایل ها و تجارب معلمان، افزایش مسئولیت پذیری معلمان برای مطالعه بیشتر، جذاب و برانگیزاننده بودن استفاده از آن برای دانش آموزان، علاقه مند کردن دانش آموزان به دانش روز و پژوهش کردن، انعطاف پذیری در ساعت شروع کلاس و حذف تردهای پرهزینه، پرورش خلاقیت در دانش آموزان برای ارائه تکالیف به شیوه های نو و نه چالش شامل: عدم دسترسی همه دانش آموزان به فضای مجازی به ویژه در مناطق محروم و ایجاد نابرابری در فرصت آموزش، سنگین بودن هزینه های اینترنت برای خیلی از خانواده ها، کند بودن سرعت اینترنت، دشوار بودن سنجش یادگیری واقعی دانش آموزان و سلب شدن قدرت نظارت از معلم، اعتماد برخی دانش آموزان به اینترنت و گوشی، استفاده بی جا و بی رویه از مطالب دیگران، عدم وقت گذاری برخی معلمان به امر تدریس و ارزیابی، استفاده از نرم افزار به عنوان ابزار تبلیغات، کاهش انگیزه برخی دان

ش آموزان نسبت به تحصیل در شیوه جدید تدریس گردید. براساس یافته های پژوهش سلیمی و فردین (۱۳۹۹) نیز چالشها و فرصت ها در سه سطح کلان، میانی و خرد مطرح و طبقه بندی شد. در سطح کلان، چالش های نداشتن تفکر راهبردی مدیران و برنامه ریزان؛ سیاستگذاری نامطلوب، ضعف فناوری آموزشی و مدیریت ناکارآمد؛ در سطح میانی، چالش ضعف فناوری های معرفی شده، نداشتن استقلال و آزادی عمل و برهم خوردن بودجه بندی مطرح شده و در سطح خرد حاصل گردید. همچنین از نظر مشارکت کنندگان، شیوع کرونا فرصت هایی را در سطح کلان (از جمله فراهم

۱. شبکه آموزشی دانش آموزان

کردن زمینه تغییر، توجه به داشتن برنامه ریزی راهبردی و توجه به آموزش‌های برخط و مجازی، سطح میانی (خلق فرصت آموزشی برابر و خلق نوآوری آموزشی جدید) و سطح خرد به دنبال داشته است.

براساس پژوهش‌های مصیبی اردکانی، رضاپور میرصالح و بهجتی اردکانی (۱۴۰۰) مشکلات آموزش مجازی در حوزه‌های «آموزش»، «معلم و مدرسه»، «والدین»، «دانش آموزان» و «زیرساخت‌های آموزش مجازی» شناسایی شد. نتایج نشان داد که مشکلات آموزش مجازی در دوران شیوع ویروس کرونا، نه تنها متفاوت از مشکلات آموزش حضوری است؛ بلکه، به دلیل عدم آمادگی خانواده‌ها برای مواجهه با این مشکلات، گستردگی بیشتری نیز نسبت به آموزش‌های مجازی پیش از این دارند. با در نظر گرفتن این مشکلات، می‌توان جهت فراهم کردن زیرساخت‌های آموزش مجازی و پایه ریزی بستر فرهنگی برای پذیرش آن اقدام کرد به طوری که در آموزش‌های مجازی بعد از دوران پاندمی نیز مفید واقع شود.

در کنار تمام مزایا و فرصت‌هایی که برنامه شاد ایجاد کرده، قطعاً این برنامه به علت نوباً بودن عاری از مشکل نمی‌باشد و مسائلی مانند عدم دسترسی همه دانش‌آموزان به ابزارهای ارتباطی هوشمند و سرعت پایین اینترنت و کندی برنامه شاد، تنها بخشی از مشکلاتی است که معلمان با آن درگیرند. لذا ضروری است که پژوهشگران عرصه تعلیم و تربیت و مدیران مسئول تمام توان خود را جهت شناسایی و کاهش مشکلات برنامه شاد به کار گیرند؛ زیرا بعد از حضوری شدن مدارس نیز این برنامه آموزشی می‌تواند به عنوان مکمل آموزش حضوری، سهم بسزایی در اعتلای سیستم آموزشی کشور داشته باشد. این در حالی است که با توجه به مشکل ایجاد شده در سیستم آموزشی جهان، آموزش مجازی، بهترین راه آموزش است چرا که این نوع از آموزش سالهاست که در حال رشد است و فرصت جدیدی را برای معلمان، دانشجویان، استادان، برنامه ریزان آموزشی و مؤسسات آموزشی فراهم می‌آورد (مایداس و همکاران، ۲۰۰۹). مزید بر آن اولویت بخشی به آموزش ابتدایی مندرج در سند تحول بنیادین نظام آموزش که زیربنای آموزش‌های مقاطع بالاتر از لحاظ کسب دانش پایه و بنیادین و پرورش کشور است و همچنین با توجه به محدودیت‌های ایجاد شده ناشی از شیوع ویروس کرونا و عدم برگزاری کلاس‌های سنتی، پژوهش حاضر به دنبال بررسی تجارب معلمان دوره ابتدایی از مشکلات و چالش‌های موجود در عرصه آموزش مجازی از طریق برنامه آموزشی شاد است.

روش پژوهش

در این پژوهش بنا به ماهیت موضوع مورد مطالعه از رویکرد کیفی و از روش پدیدارشناسی^۱ استفاده شد. با استفاده از این روش، توصیف غیر کمی از پدیده مورد نظر در قالب بیان رویدادهای گروه‌های کوچک اجتماعی با توجه به جزئیات ارائه می‌شود و مقوله‌های فکری گروه مورد پژوهش برای توصیف پدیده، نگرش‌ها و رفتارها مورد توجه قرار می‌گیرد. با استفاده از این روش می‌توان پیچیدگی پدیده‌های اجتماعی را شناسایی کرد و هر چه بیشتر شرایط را واقعی کرد. ضرورت پدیدارشناسی از آنجا ناشی می‌شود که بسیاری از پدیده‌های علوم انسانی و اجتماعی بنا به ماهیت آنها اندازه پذیر نیستند (بازرگان، ۱۳۹۳). بنابراین با توجه به مشکلات و چالش‌هایی که تدریس در فضای مجازی برای معلمان به وجود آورده است و با توجه به برداشت‌های متفاوت آنان از این پدیده، این مطالعه به روش کیفی و با رویکرد پدیدارشناسی سعی در واکاوی ادراک معلمان از مشکلات آموزش در فضای مجازی با استفاده از برنامه شاد را دارد. گروه هدف (جامعه پژوهش) در مطالعه حاضر، شامل معلمان دوره ابتدایی بودند که برای انتخاب معلمان به صورت هدفمند مدرسی با توجه به معیارهایی نظیر سابقه دار بودن و پیش‌تاز بودن در ایجاد دوره‌های آموزش مجازی،

^۱. phenomenological method

متنوع و گسترده بودن فعالیت‌های مجازی و تعداد بیشتر دانش‌آموزان مورد هدف قرار گرفتند. معیارهای انتخاب هدفمند شرکت کنندگان پژوهش شامل موارد ذیل بود:

- در فضای مجازی سابقه تدریس داشته باشند.
- از هر دو گروه زنان و مردان باشند.
- علاقه مند به شرکت در فرایند مصاحبه باشند.

مشارکت کنندگان در این پژوهش، به روش نمونه‌گیری هدفمند مبتنی بر معیار انتخاب شدند که حاکی از انتخاب محل‌ها با افرادی است که پژوهشگر می‌تواند به راحتی به آنها دست یافته و به آسانی داده‌ها را گردآوری نماید. حجم و تعداد افراد مصاحبه شونده به اشباع نظری سؤال‌های پژوهش بستگی دارد. اشباع نظری زمانی اتفاق می‌افتد که پژوهشگر به این نتیجه می‌رسد که در مرحله‌ای از کار به پاسخ‌ها و مفاهیم مشابه دست می‌یابد. در این مطالعه بعد از انجام مصاحبه با ۲۰ نفر از معلمان مقطع ابتدایی که سابقه تدریس در فضای مجازی (برنامه شاد)، داشتند پژوهش به اشباع داده‌ها رسید. زمان و مکان مصاحبه با توجه به اینکه این پژوهش در دوران شیوع بیماری کرونا و ایام قرنطینه بیماری صورت گرفت، تمام مصاحبه‌ها به صورت تلفنی انجام گرفت. بدین صورت که با انجام هماهنگی لازم با معلم مربوطه اقدام به تماس تلفنی با ایشان شد و با اجازه ایشان متن مصاحبه‌ها جهت تحلیل دقیق تر ضبط گردید. زمان انجام مصاحبه‌ها ۴۵ دقیقه تا نهایتاً یک ساعت طول می‌کشید. مشخصات کلی مصاحبه‌شوندگان در جدول ۱ آورده شده است. برای گردآوری داده‌ها در تحقیق حاضر، با هدف بررسی تجارب معلمان از برنامه آموزش مجازی شاد، از ابزار مصاحبه نیمه ساختار یافته استفاده شده است. این نوع مصاحبه به این علت برای پژوهش‌های پدیدارنگارانه مناسب هستند که نه مانند مصاحبه ساختار یافته، دست و پای محقق را در تولید اطلاعات می‌بندد و نه مانند مصاحبه عمیق، اطلاعات وسیع و گاه غیر ضروری فراهم می‌کند.

تحلیل داده‌ها در پژوهش‌های پدیدارشناسی طی گردآوری داده‌ها شروع می‌شود. هدف از تجزیه و تحلیل داده‌ها در پژوهش پدیدارشناسی حفظ یگانگی هر تجربه زیسته و در عین حال ممکن ساختن فهم معنای پدیده است (بنونیس^۱، ۱۹۸۹). برای تجزیه و تحلیل و به دست آوردن درک و تفسیر بیشتر از تجربه زیسته، کلایزی فرایند هفت مرحله‌ای از تجزیه و تحلیل داده‌ها را توصیه می‌کند که در پژوهش حاضر نیز برای کمک به تفسیر و تحلیل داده‌های جمع‌آوری شده، از این روش استفاده شده است.

^۱. Banonis

جدول ۱. مشخصات شرکت کنندگان در مصاحبه

محل خدمت	تحصیلات	سابقه تدریس	جنسیت	کد معلم	محل خدمت	تحصیلات	سابقه تدریس	جنسیت	کد معلم
دخترانه شهری	فوق لیسانس	۱۴ سال	زن	۱۱	پسرانه شهری	لیسانس	۲۳ سال	مرد	۱
پسرانه روستایی	لیسانس	۸ سال	مرد	۱۲	پسرانه شهری	فوق لیسانس	۱۸ سال	مرد	۲
پسرانه شهری	فوق لیسانس	۲۸ سال	مرد	۱۳	دخترانه شهری	لیسانس	۱۵ سال	زن	۳
پسرانه شهری	دانشجوی دکتری	۱۱ سال	زن	۱۴	پسرانه شهری	لیسانس	۱۹ سال	مرد	۴
مختلط روستایی	فوق لیسانس	۷ سال	زن	۱۵	دخترانه شهری	فوق لیسانس	۲۰ سال	زن	۵
پسرانه روستایی	لیسانس	۲۵ سال	مرد	۱۶	پسرانه شهری	دانشجوی دکتری	۱۶ سال	مرد	۶
پسرانه شهری	فوق لیسانس	۱۵ سال	زن	۱۷	مختلط روستایی	فوق لیسانس	۱۰ سال	مرد	۷
دخترانه شهری	دانشجوی دکتری	۱۲ سال	زن	۱۸	پسرانه شهری	فوق دیپلم	۲۷ سال	مرد	۸
پسرانه شهری	دیپلم	۲۴ سال	مرد	۱۹	دخترانه روستایی	لیسانس	۵ سال	زن	۹
مختلط روستایی	لیسانس	۱۸ سال	مرد	۲۰	دخترانه شهری	فوق لیسانس	۱۶ سال	زن	۱۰

پس از پایان مصاحبه ها با استفاده از راهبرد هفت مرحله ای کلایزی (۱۹۷۸) داده ها تحلیل شد. این روش شامل هفت مرحله است: (۱) خواندن دقیق کلیه توصیف ها و یافته های مهم شرکت کنندگان (۲) استخراج عبارات مهم و جملات مرتبط با پدیده (۳) مفهوم بخشی به جملات مهم استخراج شده (۴) مرتب سازی توصیفات شرکت کنندگان و مفاهیم سازی مشترک در دسته های خاص (۵) تبدیل کلیه عقاید استنتاج شده به توصیفات کامل و جامع (۶) تبدیل توصیفات کامل پدیده به یک توصیف خلاصه، واقعی و مختصر (۷) معترسازی نهایی، قابلیت اعتبار پذیری، قابلیت انتقال پذیری و قابلیت تأیید پذیری داده ها بررسی و تأیید شد. بدین منظور از یک همکار متخصص در این زمینه کمک گرفته شد که ضریب توافق بین دو کدگذاری، ۰/۸۹. به دست آمد و اعتبار این تحلیل تأیید شد. بر اساس این الگو، در ابتدا به توصیف مفهوم چالش ها و مشکلات آموزش در شبکه های اجتماعی مجازی پرداخته و سپس اقدام به جمع آوری توصیفات و قرائت های مشارکت کنندگان پیرامون موضوع از پرسشنامه مصاحبه نیمه ساختار یافته استفاده شده است

یافته های پژوهش

مرور منظم مصاحبه ها و کند و کاو دقیق در دیدگاه معلمان درباره مشکلات و چالش های تدریس در فضای مجازی با استفاده از برنامه شاد، منجر به شناسایی مضامین پایه به عنوان کدهای اولیه گردید که پس از بررسی مکرر در قالب مضامین اصلی طبقه بندی گردید که در جدول شماره ۲ آمده است.

جدول ۲. مضمون های پایه (کدهای اولیه) استخراج شده از داده های پژوهش

مضامین پایه (کدهای اولیه)
<p>-رها شدن بچه ها به حال خود در فضای مجازی و عدم کنترل دقیق بر رفتار و عملکرد آنان</p> <p>-جذاب نبودن محتوا</p> <p>-عدم آموزش در زمینه ی تولید محتوا برای معلمان</p> <p>-زمان بر بودن تولید و بارگذاری محتواها و ارسال در رسانه</p> <p>-کاهش انگیزه ی تحصیلی در دانش آموزان</p> <p>-تحت تاثیر قرار گرفتن رغبت تحصیلی در آموزش مجازی</p> <p>-نبود سواد رسانه ای در والدین</p> <p>-وابستگی دانش آموزان به فضای مجازی</p> <p>-مشکلات دامنه دار تقلب تا به سخره گرفتن معلمان در آموزش مجازی</p> <p>-ترس معلمان از لو رفتن ویدئو های صوتی و تصویری آنان</p> <p>-انتظارات بیش از حد از طریق سازمان های ناظر</p> <p>-در معرض خطر قرار گرفتن سلامت دانش آموزان به دلیل ساعات کار طولانی مدت با گوشی و انجام تکالیف و ارسال آن</p> <p>-عدم رسیدگی به آموزش های ضمن خدمت معلمان در ارتباط با آموزش رسانه ای</p> <p>-ترس معلم و دانش آموز از قرار گرفتن در مقابل دوربین گوشی</p> <p>-عدم توجه به قدرت تحلیل در یادگیری</p> <p>-عدم وقت گذاری برخی معلمان به امر تدریس و ارزیابی</p> <p>-زمان بر بودن ارزیابی تکالیف و فعالیت های دانش آموزان در منزل توسط معلم</p> <p>-نبود بازده در پایه اول ابتدایی در آموزش مجازی</p> <p>- نبود سواد آموزشی برخی معلمان در رابطه با فضای مجازی</p> <p>-نبود بازخورد مناسب برای دانش آموزان</p> <p>-تهدید سلامت معلمان به دلیل ساعات کار طولانی با سیستم آموزشی هوشمند</p>

این مضامین پایه پس از بررسی های متعدد و حذف مضامین تکراری و موازی در قالب مضامین اصلی و فرعی دسته بندی شدند

که در جدول ۳ به آنها اشاره می شود.

جدول ۳. مضمون های اصلی و مضمون های فرعی استخراج شده از پژوهش

مضامین اصلی	مضامین فرعی
مشکلات مربوط به دانش آموزان و والدین	<p>-کاهش انگیزه ی تحصیلی در دانش آموزان</p> <p>-تحت تاثیر قرار گرفتن رغبت تحصیلی در آموزش مجازی</p> <p>-نبود سواد رسانه ای در والدین</p> <p>-وابستگی دانش آموزان به فضای مجازی</p>
مشکلات مربوط به معلمان	<p>-مشکلات دامنه دار تقلب تا به سخره گرفتن معلمان در آموزش مجازی</p> <p>-نبود سواد آموزشی برخی معلمان در رابطه با فضای مجازی</p> <p>-نبود بازخورد مناسب برای دانش آموزان</p> <p>-تهدید سلامت معلمان به دلیل ساعات کار طولانی با سیستم آموزشی هوشمند</p>
مشکلات مربوط به تولید محتوا	<p>-جذاب نبودن محتوا</p> <p>-عدم آموزش در زمینه ی تولید محتوا برای معلمان</p> <p>-زمان بر بودن بارگذاری محتواهای تولید شده و ارسال در رسانه</p>

<p>-انتظارات بیش از حد از طریق سازمان‌های ناظر -عدم رسیدگی به آموزش‌های ضمن خدمت معلمان در ارتباط با آموزش رسانه‌ای</p>	<p>مشکلات سازمانی</p>
<p>-عدم توجه به قدرت تحلیل در یادگیری -عدم وقت‌گذاری برخی معلمان به امر تدریس و ارزشیابی -نبود بازده در پایه‌ی اول ابتدایی در آموزش مجازی</p>	<p>مشکلات مربوط به ارزشیابی</p>

مشکلات مربوط به دانش آموزان و والدین

کاهش انگیزه تحصیلی در دانش آموزان

تغییر سیستم سنجش یادگیری یکی دیگر از مشکلات معلمان و از دلایل افت تحصیلی دانش آموزان می‌تواند باشد. به دلیل ناتوانی والدین و کادر مدرسه در ارزیابی، سنجش و اعتبار سنجی در ایام کرونا یادگیری برای تعیین پیشرفت دانش آموزان منجر به استرس برای دانش آموزان و خانواده‌های آنها شده و می‌تواند باعث از بین رفتن انگیزه در آنها نیز بشود. از دست دادن این اطلاعات می‌تواند شناخت پتانسیل بالا و مشکلات یادگیری در آنها را به تاخیر بیندازد و عواقب طولانی مدت مضر بر عملکرد تحصیلی و حتی سلامت روان آنها را داشته باشد. همچنین انگیزه تحصیلی دانش آموزان به دلیل تغییر مفهومی رقابت کلاسی در فضای آموزشی جدید و کاهش پابندی به مقررات کلاسی کاهش یافته است.

«وقتی از دانش آموز شفاهی درس می‌پرسی و بلد نیست شرم‌زده می‌شود و تو مصری که وی یاد بگیرد و دوباره و دوباره می‌پرسی و این باعث تلاش وی برای ارتقای عملکرد تحصیلی اش می‌شود اما دانش آموزان کم مسئولیت به بهانه‌های مختلف از زیر بار این مسئولیت شانه خالی می‌کنند» (شرکت کننده شماره ۴).

تحت تاثیر قرار گرفتن رغبت تحصیلی در آموزش مجازی

«این روزها که کرونا هم آموزش و هم پرورش رسمی را تحت تاثیر قرار داده بیش از گذشته پرداختن به مسئله یادگیری اهمیت پیدا می‌کند. واقعیت این است که یکی از دردسرها همیشه والدین و معلمان ایجاد رغبت در دانش آموزان برای بالا بردن سطح یادگیری آنها بوده؛ غافل از اینکه ایجاد رغبت تحصیلی علاوه بر اینکه خود یک عامل فردی است عوامل محیطی هم می‌تواند روی آن اثرگذار باشد. حالا که کرونا آموزش‌ها را غیر حضوری کرده شاید این دقت بیشتر تحت تاثیر قرار گرفته است» (شرکت کننده شماره ۲۰).

نبود سواد رسانه‌ای در والدین

عدم آشنایی مردم و به عبارت بهتر از عدم داشتن سواد رسانه‌ای و مجازی موجب شده است که استفاده از این ابزار مشکلاتی را برای کاربران داشته باشد.

«احساس می‌کنم بچه‌ها به حال خودشان رها شده‌اند و والدین کاری با آنها ندارند و فکر می‌کنند همین که یک گوشی دست بچه‌ها دادند کفایت می‌کند و آنها وظیفه‌شان را انجام می‌دهند بعضی از والدین زحمت این رو به خودشان نمی‌دهند که ببینند بچه‌هاشون با این گوشی چه کار می‌کنند (اصلاً در کلاس درس حاضر می‌شود یا خیر) بعضی از والدین سواد و وقت لازم برای این کار رو ندارند و این مشکل در بسیاری از والدین وجود داره و در اینصورت همه بار رو انداختن روی دوش معلم و باور کنید بعضی هاشون انتظار دارن بریم درخوشون و بچه رو مجبور به حضور در کلاس کنیم» (شرکت کننده شماره ۱۷).

وابستگی دانش آموزان به فضای مجازی

به اعتقاد برخی از معلمان، تدریس در فضای مجازی باعث شده که برخی از دانش آموزان به اینترنت و گوشی وابستگی زیادی پیدا کنند.

«آشنایی نداشتن دانش آموزان با فضای مجازی؛ کند بودن سرعت اینترنت، زیاد بودن تکالیف و ... باعث می شود که دانش آموزان ساعات زیادی را در فضای مجازی و اینترنت به سر ببرند» (شرکت کننده شماره ۱۳).

مشکلات مربوط به معلمان

مشکلات دامنه دار قلب تا به سخره گرفتن معلمان در آموزش مجازی

«ما معلمان واقعاً نمی دانیم باید چه جور رفتار کنیم تا از ویدیو کلیپ های آموزشی مان هر گونه سوء استفاده ای نشود فرضاً دیده شده کلیپ ها رو دست به دست می چرخوند و باعث رنجش و آزار معلمان دلسوز می شوند و این امر اعتماد به نفس معلمان زحمتکش و دلسوز را خیلی پایین می آورد و از نظر اخلاقی اصلاً کار درستی نیست چون ما معلمان واقعاً تمام تلاشمان را می کنیم تا بتوانیم مفاهیم درسی را از راه های مختلف به بهترین شکل ممکن انتقال بدهیم همچنین از طریق فضای مجازی واقعاً نمی شود دانش آموزان را هنگام گرفتن آزمون کنترل کرد متأسفانه اولیا همکاری خوبی با ما نداشته و تا دیده شده والدین به جای دانش آموزان امتحان می دهند و جای بسی تأسف است» (شرکت کننده شماره ۲).

نبود سواد آموزشی برخی معلمان در رابطه با فضای مجازی

«برخی از معلمان سواد آموزش مجازی ندارند. نمی توانند یک فیلم با کیفیت بگیرند یا اعتماد به نفس کافی برای قرار گرفتن در مقابل دوربین را ندارند و حتی چگونگی تنظیمات دوربین را نمی دانند. برخی از همکاران در برگه تدریس می کنند درحالی که برای این شیوه نیاز به تخته وایت برد داریم و باید تخته وایت برد تهیه کنند و همه این موارد روی تدریس مجازی تاثیر می گذارند» (شرکت کننده شماره ۱۲).

نبود بازخورد مناسب برای دانش آموزان

«بازخورد یکی از بزرگترین عامل های پیشرفت دانش آموزان است. به نظر من دانش آموزان تنها زمانی که نقص و ضعف خود را می دانند نمی توانند خود را بهبود بدهند درحالی که مربیان آموزش مجازی به دانش آموزان بازخورد ارائه می دهند هنوز هم ممکن است وقت کافی برای کار با آنها نداشته باشند تا همه جزئیات را توضیح دهند. این امر می تواند در برخی از دانش آموزانی که عقب ماندند منجر به شکاف در فرآیند یادگیری شود و نمی توانند دوره آموزش را با موفقیت کافی تکمیل کنند» (شرکت کننده شماره ۷).

تهدید سلامت معلمان به دلیل ساعات کار طولانی با سیستم آموزشی هوشمند

«کار کردن با سیستم آموزشی هوشمند مثل رایانه و لپ تاپ و گوشی همراه در راستای آموزش مجازی به دانش آموزان آن هم در ساعات طولانی سلامتی ما معلمان را به خطر انداخته و ما نمی دانیم واقعاً چند ساعت کاری در روز داریم و این اصلاً مشخص نیست بعضیامون واقعاً از کار و زندگی مون می زنیم و میشینیم پای سیستم تا هیچ دانش آموزی بدون جواب و بررسی مشکل نمونه و این قضیه باعث شده سلامتی مون از جمله (ضعف بینایی، افزایش وزن و ضعف اعصاب و ...) به خطر بیفته. دشواری کار ما در این وضعیت سخت کرونایی حتی در زندگی خانوادگی مان تاثیر گذاشت زیرا این افزایش ساعات کاری ناخواسته سبب شده تا

ساعت کمتری در کنار اعضای خانواده و ارائه خدمات به آنها باشیم. هیچ‌کس نفهمید که ما معلمان در این دوره چی کشیدیم و چه باری روی دوشمون رو تحمل کردیم» (شرکت کننده شماره ۹).

مشکلات تولید محتوا

جذاب نبودن محتوا

معلمی در پاسخ به سوال (آیا یادگیری دانش آموزان در فضای مجازی آسیب دیده است؟ محتوای تولیدی تا چه حدی در این زمینه تاثیر داشته؟) گفت:

«این موضوع بستگی دارد به این‌که محتوایی که معلم آن را ارائه می‌کند تا چه اندازه جذاب باشد من برای تدریس فیلم می‌سازم چون اگر بخواهم به صورت صرفاً صوتی درس بدهم طبیعی است که دانش آموز تمایلی ندارد نیم ساعت و یا ۴۵ دقیقه صوت را گوش دهد بنابراین از حوصله دانش آموز خارج است و یازدهمی نخواهد داشت» (شرکت کننده شماره ۱۲).

عدم آموزش در زمینه تولید محتوا برای معلمان

معلمان معتقدند اپلیکیشن‌های ساخت ویدیو و کلیپ‌های آموزشی نیاز به آموزش دارند در حالی که چنین فرصتی از معلمان گرفته شده و ما مجبوریم به شکل آزمون و خطا با این ابزار آفندر کار کنیم تا نحوه استفاده درست را یاد بگیریم و ویدیویی بسازیم که مورد پسند دانش آموزان هم قرار بگیرد. معلم دیگری در این باره می‌گوید

«محتوای کلاس مجازی با محتوای کلاس حضوری متفاوت است و تهیه این محتوای آموزشی کار ساده‌ای نیست تخصصی است و همه معلمان به دلیل اینکه آموزش‌های لازم را ندیده‌اند از پس آن بر نمی‌آیند تولید محتوای الکترونیک علاوه بر تخصصی بودن زمان بر است و نیازمند امکانات مجهز است بنابراین تولید محتوای الکترونیک باید توسط گروه‌های آموزشی انجام شود و قرار نباشد که هر معلمی خودش به تنهایی تمامی مراحل تدریس را انجام دهد» (شرکت کننده شماره ۴).

زمان بر بودن بارگذاری محتواهای تولید شده و ارسال در رسانه

اکثریت معلمان (۱۸ نفر از ۲۰ نفر) متذکر شدند: که علاوه بر هزینه بالای پرداختی که بعضی از معلمان و دانش آموزان برای تهیه بسته‌های اینترنت پرداخت می‌کنند و کندی بسیار آزاردهنده شبکه و اختلال در بارگذاری فایل صوتی تصویری در برنامه شاد موجب دلسردی دانش آموزان ابتدایی و والدین آنها می‌شود و عدم تسلط برخی معلمان به اصول کار در شبکه مجازی و تولید محتوای الکترونیکی و همچنین برخی هنجارها، معلمان توانمند را از اجرای تدریس مطلوب دور نگه داشته است.

مشکلات سازمانی

انتظارات بیش از حد از طریق سازمان‌های ناظر

از جمله مسائلی که برخی معلمان مطرح کردند: نظارت شدیدی بود که بر آنها اعمال می‌شد معلمی در این باره می‌گوید:

«در گروه کلاس من در برنامه شاد (مدیر، معاونان مدرسه، سرگروه و ناظر آموزشی عضو هستند ایرادات زیادی به کار من می‌گیرند و هر کدام از نظر خودشان راهنمایی‌ها و توصیه‌هایی برای بهتر شدن کار ارائه می‌دهند و انتظار دارند تمامی عوامل موثر به انجام شود به نظر من بهتر است به معلمان بیشتر اعتماد شود و کادر مدرسه که هر کدام تخصص در جایگاه خودشان را دارند و هیچ

کدام معلمان را درک نمی‌کنند دخالت کمتری در این زمینه داشته باشند و اجازه بدهند هر معلم با توجه به ظرافت کاری مقطع و شیوه تدریس خودش کارش را انجام بدهد» (شرکت کننده شماره ۳).

عدم رسیدگی به آموزش های ضمن خدمت معلمان در ارتباط با آموزش رسانه ای

معلمی در این باره می گوید:

«همکار من با ۲۵ سال سابقه تدریس تا به حال از گوشی هوشمند استفاده نکرده حالا به این فرد می گویند بیا به صورت مجازی تدریس انجام بده و کاملاً مشخص است که بنده خدا دچار مشکل می‌شود و آن هم در شرایطی که مطلقاً تاکید می‌کنم مطلقاً هیچ گونه حمایتی از طرف اداره آموزش و پرورش در جهت برگزاری دوره‌ها (دوره های ضمن خدمت برای آموزش معلمان در رابطه با کار با سیستم آموزش هوشمند) صورت نگرفته لازم به ذکر است این مشکل تنها شامل معلمان با سابقه نمی‌شود و معلمان جوان در هم با چنین مسائلی روبرو هستند» (شرکت کننده شماره ۱۷).

مشکلات مربوط به ارزشیابی

عدم توجه به قدرت تحلیل در یادگیری

اکثریت معلمان قریب به اتفاق می گویند: توانایی تنظیم سرعت یادگیری و یادگیری خود سازمان دهنده برای برخی از دانش آموزان مانند فاجعه است در حالی که برخی از افراد در خود سازماندهی خوب هستند برخی از آنها نمی‌توانند بدون داشتن مهلت مشخص از طرف معلم تکالیف خود را انجام دهند. برخی نیز می‌توانند این کار را انجام دهند؛ اما در عین حال داشتن مهلت مشخص باعث می‌شود کار را بهتر انجام دهند زیرا و انگیزه آنها را بیشتر می‌کند. بنابراین در ارتباط با قدرت تحلیل در یادگیری باید متوجه تفاوت های فردی دانش آموزان از سوی معلمان نیز بود.

عدم وقت گذاری برخی معلمان به امر تدریس و ارزشیابی

برخی معلمان اذعان داشتند که تدریس در فضای مجازی باعث شده برخی از معلمان از مسئولیت شانه خالی کنند و صرفاً به ارسال چند تا کلیپ آماده و برگه مداد کاغذی اکتفا کنند معلمی در این باره می گوید: «یکی از همکاران ما درشش رو اصلاً تدریس نمی‌کنه و فقط عنوان درس رو مشخص میکنه و از دانش آموزان مابقی دست را به صورت فعالیت کلاسی انتظار داره به نظر من این شیوه مخصوصاً در دوره حساس ابتدایی اصلاً کار درستی نیست و نیاز به تدریس با پیش سازمان دهنده داره» (شرکت کننده شماره ۱۵).

نبود بازده در پایه اول ابتدایی در آموزش مجازی

معلمی می گوید:

«تدریس آنلاین برای پایه اول به دلیل اینکه دانش آموز با محیط مدرسه آشنا نیست و معلم را ندیده به هیچ عنوان بازدهی نداشته و نخواهد داشت روش تدریس با گذشته متفاوت شده و جدید است و دانش آموز هیچگونه درکی از محیط مدرسه و فضای آموزشی ندارد. در خیلی از موارد اولیای دانش آموز نمی‌تواند همانند معلم به فرزندش درس بدهد بنابراین به هیچ وجه مناسب نیست» (شرکت کننده شماره ۲).

بحث و نتیجه‌گیری

با توجه به اهداف نظام تعلیم و تربیت در خصوص افزایش کیفیت یادگیری دانش‌آموزان و رشد علمی و فرهنگی آنان در سیستم آموزش و پرورش، پژوهش حاضر با هدف بررسی و واکاوی تجارب معلمان از چالش‌ها و مشکلات تدریس در فضای مجازی دوره ابتدایی ناشی از شیوع ویروس کرونا در شبکه‌های اجتماعی (شاد) انجام گرفت. از دیدگاه معلمان شرکت‌کننده، آنچه به عنوان چالش‌شناسایی شد در ۵ مضمون اصلی (مشکلات مربوط به والدین و دانش‌آموزان؛ مشکلات مربوط به معلمان؛ مشکلات مربوط به تولید محتوا؛ مشکلات مربوط به سازمان و مشکلات ارزشیابی) و ۱۶ زیرمضمون (کاهش انگیزه تحصیلی در دانش‌آموزان؛ تحت‌تاثیر قرار گرفتن رغبت تحصیلی در آموزش مجازی؛ نبود سواد رسانه‌ای در والدین؛ وابستگی دانش‌آموزان به فضای مجازی؛ مشکلات دامنه‌دار تقلب تا به سخره گرفتن معلمان در آموزش مجازی؛ نبود سواد آموزشی برخی معلمان در رابطه با فضای مجازی؛ نبود بازخورد مناسب برای دانش‌آموزان؛ تهدید سلامت معلمان به دلیل ساعات کار طولانی با سیستم آموزشی هوشمند؛ جذاب نبودن محتوا؛ عدم آموزش در زمینه‌ی تولید محتوا برای معلمان؛ زمان‌بر بودن بارگذاری محتواهای تولید شده و ارسال در رسانه؛ انتظارات بیش از حد از طریق سازمان‌های ناظر؛ عدم رسیدگی به آموزش‌های ضمن خدمت معلمان در ارتباط با آموزش رسانه‌ای؛ عدم توجه به قدرت تحلیل در یادگیری؛ عدم وقت‌گذاری برخی معلمان به امر تدریس و ارزیابی؛ نبود بازده در پایه‌ی اول ابتدایی در آموزش مجازی) طبقه‌بندی شد.

در ارتباط با چالش‌های آموزش مجازی، اولین چالش مطرح شده در این مطالعه، مشکلات مربوط به والدین و دانش‌آموزان بود که حاوی چهار مضمون کاهش انگیزه تحصیلی در دانش‌آموزان، تحت‌تاثیر قرار گرفتن رغبت تحصیلی در آموزش مجازی، نبود سواد رسانه‌ای در والدین و وابستگی دانش‌آموزان به فضای مجازی بود. یافته‌های پژوهش حاضر با یافته‌های پژوهش عباسی و همکاران (۱۳۹۹)، مصیبی اردکانی و همکاران (۱۴۰۰)، محمدی و همکاران (۱۳۹۹)، سلیمی و فردین (۱۳۹۹)، حاجی و همکاران (۱۴۰۰) همسو می‌باشد؛ به طوریکه عباسی و همکاران (۱۳۹۹) در مطالعه خود با عنوان چالش‌ها و فرصت‌های برنامه شاد، بیان داشتند که از جمله چالش‌های معلمان در برنامه شاد بی‌انگیزگی دانش‌آموزان و وابستگی آنها به اینترنت است. محمدی و همکاران (۱۳۹۹) نیز در پژوهش خود نشان دادند که یکی از چالش‌های آموزش مجازی در دوره کرونا، عدم همکاری مناسب والدین و بی‌انگیزگی دانش‌آموزان می‌باشد. این یافته با نتایج پژوهش شیبانی فر (۱۴۰۰) ناهمسو است؛ به طوریکه نتایج پژوهش شیبانی فر (۱۴۰۰) نشان داد که یادگیری سیار که از طریق فناوری‌های نوین انجام می‌شود تاثیر به‌سزایی در شکل‌گیری انگیزه دارد و می‌تواند بی‌انگیزگی دانش‌آموزان از مدرسه را کاهش دهد. در تبیین این یافته، می‌توان گفت آموزش الکترونیکی، محیط یادگیری را پویا و جذاب می‌سازد، و از این طریق سبب جذب فراگیران به فرایند آموزش می‌گردد. در واقع این شیوه از آموزش، محرکهایی را دارد که فرایند آموزش و یادگیری را بهبود می‌بخشد و از این طریق سبب افزایش انگیزه تحصیلی فراگیران نسبت به یادگیری می‌شود و دانش‌آموزانی که دارای انگیزه هستند می‌توانند بر موقعیت اثر بگذارند و پیشرفت تحصیلی بیشتری داشته باشند و دانش‌آموزان بدون انگیزه، زمینه شکست خود را در امر تحصیل فراهم می‌کنند و در شرایطی می‌توان از چالش آموزش مجازی به سلامت عبور کرد که همه ذینفعان در آموزش از جمله والدین در امر تدریس دانش‌آموزان همکاری و مساعدت داشته باشند.

دومین دسته از مشکلات شناسایی شده آموزش فضای مجازی، مشکلات مربوط به خود معلمان بود. این یافته با نتایج پژوهش مصیبی اردکانی و همکاران (۱۴۰۰)، عباسی و همکاران (۱۳۹۹)، محمدی و همکاران (۱۳۹۹) همسو می‌باشد؛ ذیل این مضمون، چالش‌هایی مثل مشکلات دامنه‌دار تقلب تا به سخره گرفتن معلمان در آموزش مجازی، نبود سواد آموزشی برخی معلمان در رابطه با فضای مجازی که عدم آشنایی با محیط مجازی و ساختار آن، دشواری ارزیابی کیفیت یادگیری فراگیران، مقاومت مدرسان برای ورود به عصر فناوری و تغییر شیوه‌های ارزیابی سنتی و در نهایت، افزایش حجم کاری مدرسان را شامل می‌شود. همچنین معلمان

با اشاره به نظارت شدیدی که در برنامه شاد بر کار آنها می شود از این حجم از انتظارات و دخالت آن هم از جانب افراد زیاد و گاه غیر متخصص ابراز ناراحتی کرده اند و آن را به عنوان یک چالش اساسی برای خود تلقی می نمایند. در حقیقت آنها اعتقاد دارند که نظارتی که در فضای مجازی بر کار آن ها می شود همان نظارت با رویکرد بازرسی می باشد که در دهه های گذشته منسوخ شده است و نظارت با هدف راهنمایی و پیشرفت معلمان انجام نمی گیرد. از ویژگی های این نوع نظارت، این است که از طریق افراد غیر حرفه ای و صرفاً جهت تفتیش کار معلم و نقد او انجام می گیرد. عباسی و همکاران (۱۳۹۹) نشان دادند که از مشکلات معلمان، سلب قدرت نظارت از آنان، دشوار بودن سنجش یادگیری واقعی دانش آموزان، بی انگیزگی معلمان برای افزایش و ارتقای سواد رسانه ای، عدم وقت گذاری برخی معلمان به امر تدریس و ارزیابی هستند. نتایج پژوهش مصیبی ادرکانی و همکاران (۱۴۰۰) نشان داد که از ۵ مشکل شناسایی شده در حوزه آموزش مجازی در محیط شاد، یکی مشکلات مربوط به معلمان بود که معلمان با مشکلاتی چون عدم توانایی نظارت کامل بر دانش آموزان، فراهم نبودن امکانات فناوری برای آنان، تعامل کمتر با مدیر و دیگر مسئولین آموزشی درگیر بودند. محمدی و همکاران (۱۳۹۹) نیز در پژوهش خود مواردی مانند خستگی و عدم تسلط معلمان به روش های جدید آموزش و حذف ارتباطات و تعاملات را از مشکلات آموزش مجازی در دوره پاندمی کرونا عنوان کرده بودند. در تبیین این یافته می توان گفت که نبود بازخورد مناسب برای دانش آموزان به دلیل سلب نظارت از معلمان، تهدید سلامت معلمان به دلیل ساعات کار طولانی با سیستم آموزشی هوشمند باعث شده که معلمان همیشه در این تفکر باشند که چگونه در فضای مجازی رفتار و تدریس کنند که مورد تمسخر دانش آموزانشان و حتی زمینه تقلب برای دانش آموزان فراهم نشود و همچنین برخی معلمان با نحوه کار با فضای مجازی آشنایی ندارند مثل کار با دوربین و نرم افزار که باعث می شود بازخورد لازم را نتوانند به دانش آموز بدهند. کار طولانی با سیستم آموزشی سلامتی معلمان از جمله ضعف بینایی و ... را تهدید می کند و وقت زیادی از زندگی خود را جهت پاسخ گویی به همه دانش آموزان می گذرانند که مورد قبول خانواده آن ها نیست.

سومین بعد مشکلات شناسایی شده از دیدگاه معلمان شرکت کننده، چالش های مربوط به تولید محتوا بود که باعث به وجود آمدن چالش هایی چون جذاب نبودن محتوا، عدم آموزش در زمینه تولید محتوا برای معلمان و زمان بر بودن بارگذاری محتواهای تولید شده و ارسال در رسانه شده است. این یافته با نتایج پژوهش جوادی، رسولی و نظری (۱۳۹۷) همسو است. جوادی و همکاران (۱۳۹۷) در پژوهش خود دریافت که تهیه هر روز محتوای آموزشی برای معلمان دشوار بود و آنان را به شدت خسته می کرد و زمینه فرسودگی شغلی آنان را فراهم می نمود. در تبیین این یافته می توان گفت که اساس تدریس در تعلیم و تربیت بر داشتن محتوا است. داشتن محتوای خوب و جذاب از عوامل موثر بر جذب دانش آموزان و عامل اصلی تسهیل فرایند یادگیری است که تهیه این محتوای آموزشی چند رسانه ای در فضای مجازی و آموزش الکترونیکی علیرغم مزیت های وافر آن نیازمند مهارت ها و توانایی های خاصی است که تمامی معلمان دارای این توانایی نیستند و در تهیه این محتوای آموزشی دچار مشکل می شوند که این امر بر انگیزه، غرور، کیفیت تدریس و عزت نفس معلمان تاثیر گذار است و از این جهت معلمان را با مشکلات فرسودگی شغلی مواجه ساخته است.

چهارمین و پنجمین بعد مشکلات، چالش های مربوط به سازمان و ارزشیابی به ترتیب چالش های انتظارات بیش از حد از طریق سازمان های ناظر و عدم رسیدگی به آموزش های ضمن خدمت معلمان در ارتباط با آموزش رسانه ای از زیر مضمون های چالش مربوط به سازمان می باشد. این یافته با نتایج پژوهش حاجی و همکاران (۱۴۰۰) همسو می باشد. در یافته پژوهش حاضر، معلمان معتقد بودند که سازمان آموزش پرورش در جهت دانش افزایی و به روز کردن دانش و مهارت معلمان، تلاش چندانی نمی کند و دوره های برگزار شده برای معلمان بر روی کار آنها تأثیرگذاری چندانی مثبتی ندارد. مطالعات نیز نشان داده، سازمان های آموزشی برای عقب نماندن از تغییراتی که در جامعه رخ می دهد باید اطلاعات و دانش کارکنانشان را به صورت مداوم از طریق دوره های ضمن خدمت کارآمد به روز نمایند (رئوفی، ۱۳۸۶). در تبیین این یافته می توان گفت که پس از شیوع کرونا مدارس

به حالت نیمه تعطیل در آمدند و آموزش بر خط و مجازی به جای آموزش مستقیم و سنتی روی کار آمد. آموزش مجازی نیازمند داشتن زیر ساخت و امکانات متنوعی است که تمام کشور به یک میزان از این زیر ساخت و امکانات بهره مند نیستند. حتی در شهرها هم بسیاری از خانواده‌ها حتی یک تلفن همراه اندر وید ندارند چه برسد مدارس عشایری و روستایی. اما نمی توان گفت که فقط چالش به دنبال داشته است. کرونا و قرنطینگی ناشی از آن، فرصت بازاندیشی ارکان و جلوه های زندگی را برای همه اقشار جامعه و سازمان های مختلف فراهم کرده است. بی گمان به دنبال هر تغییر و نوآوری فرصت هایی هم فراهم می شود. از نظر مشارکت کنندگان این پژوهش، شیوع کرونا فرصت هایی را در سطح کلان، میانی و خرد به دنبال داشته است. همین که زمینه تغییر را فراهم کرده، باعث شده است تا سیاستگذاران نظام آموزشی به فکر برنامه ریزی راهبردی بیفتند و به آموزش مجازی و بر خط توجه داشته باشند (سطح کلان)، و فرصت آموزش برابر و نوآوری آموزشی جدید دارد خلق می شود (سطح میانی) و همچنین فرصت هایی را برای معلمان، دانش آموزان و خانواده ها (سطح خرد) فراهم کرده است.

عدم توجه به قدرت تحلیل در یادگیری و عدم وقت گذاری برخی معلمان به امر تدریس و ارزیابی و نبود بازده در پایه اول ابتدایی در آموزش مجازی از زیر مضمون های بعد ارزشیابی می باشند. این یافته با نتایج پژوهش حاجی و همکاران (۱۴۰۰)، عباسی و همکاران (۱۳۹۹) و محمدی و همکاران (۱۳۹۹) همسو است. براساس یافته های پژوهش، مسائلی که برخی معلمان مطرح کردند: نظارت شدیدی بود که در گروه های تدریس بر آنها اعمال می شد که این موضوع برمی گردد به عدم برگزاری آموزش ضمن خدمت معلمان در خصوص سواد رسانه معلمان به خصوص معلمان با سابقه که چندان آشنایی با عصر ارتباطات ندارند. در خصوص ارزشیابی در فضای مجازی برخی معلمان وقت کافی برای تدریس و ارزشیابی صرف نمی کنند و بیشتر از محتواهای آماده جهت تدریس استفاده می کنند که بازده لازم را ندارند. حاجی و همکاران (۱۴۰۰) در پژوهش خود بیان کردند که معلمان مشارکت کننده در این پژوهش، اعتقاد داشتند به علت اینکه توانایی نظارت دقیق بر عملکرد دانش آموزان را ندارند لذا نمی توانند آنها را به درستی ارزشیابی کنند و همچنین آنها معتقد بودند که تقلب نیز به پدیده شایع در فضای مجازی تبدیل شده است و چون نمی توانند ارزشیابی درستی از دانش آموزان انجام دهند لذا نمی توانند بازخورد کاربردی نیز به آنها ارائه دهند. دلیل دیگر آنها برای مشکل در دادن بازخوردهای مناسب، به مشکلات خود برنامه شاد باز می گردد. در مطالعاتی که در مورد چالش های تدریس در فضای مجازی انجام گرفته به مشکلات ارزشیابی و بازخورد نیز اشاره شده است. عباسی و همکاران (۱۳۹۹) یکی از چالش های تدریس در شبکه شاد را مشکلات ارزشیابی و بازخورد می دانند. محمدی و همکاران (۱۳۹۹) نیز عدم مشاهده عینی انجام فعالیت ها و تکالیف دانش آموزان توسط معلمان را از مشکلات آموزش در فضای مجازی دانسته بودند. در تبیین این یافته می توان گفت که ارزشیابی به عنوان یکی از عناصر اصلی برنامه درسی در آموزش های مجازی نیز از اهمیت به سزایی برخوردار است ولی برخلاف آموزش های حضوری، ارزشیابی در فضای مجازی ماهیت متفاوتی دارد و معلمان مجبور هستند که ارزشیابی خود را به شکلی انجام دهند که امکان تقلب دانش آموزان به حداقل و میزان اطمینان آن به حداکثر برسد و امکان سو استفاده از آن فراهم نباشد؛ از این روی یکی از دغدغه های معلمان کیفیت و سلامت ارزشیابی است.

براساس یافته های پژوهش حاضر و مشکلاتی که از طریق مصاحبه با معلمان در مورد آموزش مجازی (برنامه شاد) شناسایی گردید، پیشنهاد های زیر جهت بهره وری هر چه بیشتر از فضای آموزش مجازی برای معلمان و مدیران و مسئولان امر ارائه می گردد. این پیشنهادها عبارتند از: برگزاری دوره های آموزشی و توجیهی برای والدین در زمینه شاد و تمامی فعالیت هایی که در شاد وجود دارد. نظارت بر کار معلمان و افزایش حیطه عمل و اختیارات آنها تا بتوانند با آزادی کامل و آزمایش خاطر مثل کلاس درس در

محیط شاد نیز فعالیت کنند. حمایت مادی کلیه سازمان های آموزشی جهت بهتر برگزار نمودن کلاس های آموزش مجازی به دانش آموزان توسط معلمان. برگزاری کارگاه های آموزشی جهت توانمند سازی معلمان در استفاده از شبکه های آموزش مجازی و ارائه خدمات اثربخش به دانش آموزان و گاهی ارشاد و هدایت والدین.

منابع

- البرزی، محبوبه؛ محمدی، مهدی؛ ناصری جهرمی، رضا؛ صفری، مریم؛ میرغفاری، فاطمه (۱۴۰۰) تجارب معلمان دوره ابتدائی از چالش‌های تغییر آموزش سنتی به آموزش مجازی در دوران شیوع ویروس کرونا، *مطالعات آموزش و یادگیری*، ۱۳ (۱): ۱۹-۳۲
- بازرگان، عباس (۱۳۹۳) *مقدمه‌ای بر روشهای تحقیق کیفی و آمیخته؛ رویکردهای متداول در علوم رفتاری*، تهران، انتشارات دیدار، چاپ اول
- حاجی، جمال؛ محمدی مهر، مژگان؛ محمدی آذر، حدیقه (۱۴۰۰) بازنمایی مشکلات آموزش در فضای مجازی با استفاده از برنامه شاد در دوره پاندمی کرونا: یک مطالعه پدیدارشناسی، *نشریه فن آوری اطلاعات و ارتباطات در علوم تربیتی* ۱۱(۳): ۱۷۴-۱۵۳
- جواد، رحیم خدا؛ رسولی، محسن؛ نظری، علی محمد (۱۳۹۷) عوامل موثر بر فرسودگی شغلی معلم، *مجله رشد معلم*، ۲ (۳): ۵۲-۵۸
- سلیمی، سمانه؛ فردین، محمدعلی (۱۳۹۹) نقش ویروس کرونا در آموزش مجازی، با تأکید بر فرصت‌ها و چالش‌ها، *نشریه پژوهش در یادگیری آموزشگاهی و مجازی*، ۸ (۳۰): ۴۹-۶۰
- شریفی، محمد؛ فتح‌آبادی، جلیل؛ شکری، امید، پاکدامن، شهلا (۱۳۹۸) تجربه آموزش الکترونیکی در نظام آموزشی ایران؛ فرا تحلیل اثربخشی آموزش الکترونیکی در مقایسه با آموزش حضوری، *پژوهش در یادگیری آموزشگاهی و مجازی*، ۱۷(۱): ۲۴-۹
- شیبانی فر، رضا (۱۴۰۰) مشکلات و چالش‌های آموزش مجازی در دوران شیوع ویروس کرونا در مقطع ابتدایی، *آموزش پژوهی*، ۷(۲۶): ۶۵-۸۰
- صالحی نژاد، نسرين؛ درتارج، فریبرز؛ سیف، علی اکبر، فرخی، نورعلی (۱۳۹۷) اثر بخشی آموزش مبتنی بر نرم افزار چند رسانه ای ساخت نقش ذهنی بر سرعت پردازش اطلاعات در دانش آموزان دختر پایه هشتم، *پژوهش در یادگیری آموزشگاهی و مجازی*، ۱۶(۱): ۲۶-۹
- عباسی، فهیمه؛ حجاری، الهه؛ حکیم زاده، رضوان (۱۳۹۹)، تجربه زیسته معلمان دوره ابتدایی از فرصت‌ها و چالش‌های تدریس در شبکه آموزشی دانش آموزان (شاد): یک مطالعه پدیدارشناسی، *فصلنامه علمی تدریس پژوهی*، ۸ (۳): ۱-۲۴
- علیاری، شهلا، برومند، سهیلا؛ عالیخانی، شیرین (۱۳۸۸) راهنمای عملی طراحی برنامه آموزشی مبتنی بر وب؛ *مجله دانشکده پرستاری ارتش*، ۹(۱): ۸۹-۷۵
- محمدی، مهدی؛ کشاورزی، فهیمه؛ ناصری جهرمی، رضا؛ ناصری جهرمی، راحیل؛ حسام پور، زهرا؛ میرغفاری، فاطمه؛ ابراهیمی، شیما (۱۳۹۹)، واکاوی تجارب والدین دانش آموزان دوره اول ابتدایی از چالش‌های آموزش مجازی با شبکه‌های اجتماعی در زمان شیوع ویروس کرونا، *پژوهش‌های تربیتی*، ۴۰(۱): ۱۰۱-۷۴
- محمودی، جعفر؛ نالچگیر، سروش؛ ابراهیمی، سید بابک؛ صادقی مقدم، محمدرضا (۱۳۸۷) بررسی چالش‌های توسعه مدارس هوشمند در کشور، *فصلنامه نوآوری‌های آموزشی*، ۷(۲۷): ۶۲-۶۹
- مصیبي اردکاني، ملیحه؛ رضاپور میرصالح، یاسر؛ بهجتی ادرکاني، فاطمه (۱۴۰۰) مشکلات و چالش‌های آموزش مجازی در دوران شیوع ویروس کرونا در مقطع ابتدایی، *آموزش پژوهی*، ۷(۲۷): ۶۵-۸۰
- میرانی سرگزی، نرگس؛ حیدری آبروان، محمد جواد؛ عسکری، مهتاب؛ خوش خواهش، رویا (۱۳۹۹) کرونا و چالش‌های آموزش مجازی در ایران، *دومین کنفرانس روانشناسی، علوم تربیتی، علوم اجتماعی و مشاوره. پادوا ایتالیا*.
- Arslan, G., & Allen, K A (۲۰۲۰) Complete Mental Health in Elementary School Children: Understanding Youth School Functioning and Adjustment. *Current Psychology*, ۲۳ (۱): ۱-۱۰.

- Banonis, B.C.(۱۹۸۹). The lived experience of recovering from addiction: a phenomenological study. *Nursing Science Quarterly*, ۲, ۳۷-۴۲
- Colaizzi, P.F. (۱۹۷۸) *Psychological research as a phenomenologist views it*. In: Valle, R.S.and King, M., Eds., *Existential-Phenomenological Alternatives for Psychology*, Oxford University Press, New York, ۴۸-۷۱.
- Feng, Y., Cheng, Y., Wang, G., Xu, X., Han, H, & Wu, R (۲۰۲۰) Radar Emitter Identification under Transfer Learning and Online Learning, *Information*, ۱۱ (۱): ۱۰
- Huber, S. G., & Helm, C (۲۰۲۰) COVID-۱۹ and schooling: evaluation, assessment and accountability in times of crises-reacting quickly to explore key issues for policy, practice and research with the school barometer. *Educational Assessment, Evaluation and Accountability*, ۳۲(۲), ۲۳۷-۲۷۰.
- and Kennedy, D. M (۲۰۰۲) Dimensions of distance: A comparison of classroom education *Today*, ۲۲ (۵), ۴۰۹-۴۱۶. distance education. *Nurse Education*
- König, J., Lammerding, S., Nold, G., Rohdel, A., Trauß, S., & Tachtsoglou, S. (۲۰۲۰). Teachers' professional knowledge for teaching English as a foreign language: Assessing the outcomes of teacher education. *Journal of Teacher Education*, 67(۴), ۳۲۰-۳۳۷
- Liyanagunawardena, T. R., & Aboshady, O A (۲۰۱۸) Massive open online courses: a resource for health education in developing countries, *Global health promotion*, ۲۵ (۳), ۷۴-۷۶.
- Maggio, L. A., Daley, B. J., Pratt, D, D., & Tor re, D. M (۲۰۱۸) Honoring Thyself in the .Transition to Online Teaching. *Academic Medicine*, ۹۳ (۸), ۱۱۲۹-۱۱۳۴
- online education today, *Science*, ۳۲۳ (۲۰۰۹) Mayadas, A. F., Bourne, J, & Bacsich, P (۲۰۱۰): ۸۵-۸۹
- Sanabria, O. B., Chavez, M. P., & Gómez Zermeño, M (۲۰۱۸) Virtual educational model for remote communities in Chocó, Colombia, *International Journal of Education and using Information and Communication Technology*, ۱۲ (۲): ۱۹۵-۲۰۵ *Development*
- Verkuyl, M, & Hughes, M (۲۰۱۹) Virtual Gaming Simulation in Bridging Nursing Education: A mixed methods study. *Clinical Simulation in Nursing*, ۲۹ (C): ۹-۱۴. <https://doi.org/10.1016/j.ecns.2019.02.001>
- UNESCO (۴ March ۲۰۲۰). "290 million students out of school due to COVID-19: UNESCO releases first global numbers and mobilizes response". UNESCO, Retrieved ۶ March ۲۰۲۰